

Statens fastighetsverk
Box 2263
103 16 STOCKHOLM

Beslut

Datum 2019-06-17
Dnr RAA-2019-417

Skyddsbestämmelser för det statliga byggnadsminnet Risinge gamla kyrka, Risinge 1:50, Finspångs kommun, Östergötlands län

Riksantikvarieämbetet beslutar med stöd av 6 § förordningen (2013:558) om statliga byggnadsminnen att skyddsbestämmelser enligt här bifogade förslag ska gälla för Risinge gamla kyrka.

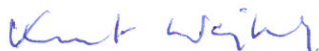
Redogörelse för ärendet

Enligt beslut av regeringen 2019-02-14 är kyrkan skyddad som statligt byggnadsminne.

Ett förslag till skyddsbestämmelser remitterades 2019-02-20 till den förvaltande myndigheten Statens fastighetsverk som inte haft något att erinra mot förslaget. Synpunkter som framförts har inarbetats i beslutet.

Beslut i detta ärende har fattats av överantikvarien Knut Weibull efter föredragning av handläggaren Jan Karlsson. Även t.f. avdelningschefen Karin Wahlström har varit med om den slutliga handläggningen.

Riksantikvarieämbetet
Storgatan 41
Box 5405
114 84 Stockholm
Tel 08-5191 8000
E-post registrator@raa.se
Hemsida www.raa.se
Org.nr 202100-1090
Plusgiro 599 94-4
Bankgiro 5052-3620

Knut Weibull

Jan Karlsson

Bilaga:

Skyddsbestämmelser

SWEDISH NATIONAL HERITAGE BOARD
RIKSANTIKVARIÉÄMBETET

Kopia till:

Länsstyrelsen i Östergötlands län
Östergötlands museum
Finspångs kommun
RAÄ/Bebyggelseregistret

Bilaga 1, RAÄ dnr RAÄ-2019-417, 2019-06-17

Skyddsbestämmelser för det statliga byggnadsminnet Risinge gamla kyrka, Risinge 1:50, Finspångs kommun, Östergötlands län

Skyddsbestämmelser

Byggnadsminnet omfattar byggnaderna Risinge gamla kyrka och den medeltida boden. Byggnaderna står på ofri grund inom fastigheten Risinge 1:50.

Följande skyddsbestämmelser ska gälla för byggnadsminnet:

1. Byggnaderna ska vårdas och underhållas så att de inte förfaller. Vård- och underhållsarbeten ska utföras med material och metoder som är anpassade till byggnadernas egenart på ett sådant sätt att byggnadernas kulturhistoriska värden bevaras.
2. Byggnaderna får inte rivas, vare sig i sin helhet eller delar därav, inte heller flyttas, byggas om, byggas till eller på annat sätt förändras till sin exteriör.
3. Byggnadernas stomme får inte rivas, byggas om eller ersättas med andra material. Håltagning eller andra ingrepp får inte göras i medeltida delar av stommen.
4. Ingrepp i eller ändring av byggnadernas planlösning eller fasta inredning får inte göras.
5. Byggnadernas ytskikt, även underliggande, på fasader, innertak, väggar och golv, får inte övertäckas, övermålas eller på annat sätt förändras. Håltagningar eller andra ingrepp får inte heller göras.

Om det finns särskilda skäl får, enligt 7 § förordningen (2013:558) om statliga byggnadsminnen, byggnadsminnet ändras i strid mot skyddsbestämmelserna. Ansökan om tillstånd till sådan ändring lämnas på en särskild blankett till Riksantikvarieämbetet.

Begreppsförklaringar

Med *vård och underhåll av byggnader* avses åtgärder för skötsel som behövs för att vidmakthålla en byggnads tekniska egenskaper och utseende. Underhåll avser både arbeten som måste göras vid upprepade tillfällen och speciella åtgärder som ska hålla byggnaden i gott tekniskt skick. Till underhåll räknas inte åtgärder som tillför en byggnad nya egenskaper, till exempel en ny kulör. Exempel på underhållsåtgärder är: ommålning, putslagning, lagning av tak och utbyte av skadade delar, dock inte omläggning av alla takytor eller omputsning av hela byggnaden.

Med *material och metoder som är anpassade till byggnadernas egenart* avses material och metoder som ursprungligen användes när en byggnad eller byggnadsdel uppfördes. I de delar av byggnadsminnet där kulturhistoriskt relevanta material fortfarande används får dessa inte ersättas med andra material. Med metoder avses bland annat bearbetning av trä och applicering av puts och färg

Med *stomme* avses byggnadens konstruktiva/bärande delar såsom bjälklag, balkar, pelare, valv, takstolar, bärande ytterväggar och bärande innerväggar, murar, murstockar och grundkonstruktioner. Till stomme räknas inte de ytskikt som finns på bärande konstruktioner, till exempel putslager, färgskikt och golvmaterial.

Med *planlösning* avses det sätt rummen eller utrymmen i en byggnad är fördelade och belägna i förhållande till varandra. Med *förändring* avses till exempel rivning av väggar, trappor, upp- tagning eller igensättning av dörröppningar, ändring av kommunikationsvägar, rumsformer och rumsvolymer samt delning av rum med väggar eller bjälklag.

Med *fast inredning* avses det varmed byggnaden blivit försedd, om det är ägnat till stadigvarande bruk för byggnaden eller del av denna. Fast inredning omfattar till exempel dörrar, fönster, lister, taklister, paneler, golvbeläggning, eldstäder samt kvarvarande inredning, eller delar därav, som anskaffats för gudtjänstbruk, såsom bänkar, korbänkar, predikstolar, altaruppsatser, altarskåp, crucifix etc. Lösa föremål som anskaffats för samma ändamål, och som ej är förankrade i byggnaden, omfattas inte av skyddsbestämmelser.

Med *ytskikt* avses samtliga lager av färg, tapeter, puts och obehandlade ytor.

Upplysningar

Fornlämningar inom byggnadsminnet skyddas enligt 2 kap. kulturmiljölagen (1988:950). Länsstyrelsen är tillsynsmyndighet för fornlämningar enligt kulturmiljölagen.

Motivering

Risinge gamla kyrka, uppförd för katolska kyrkans bruk, hör till landets äldsta bevarade byggnader. De bevarade medeltida kyrkorna, såväl den enskilda kyrkan som beståndet i sin helhet, utgör ett unikt källmaterial för kunskapen om historien. Kyrkan hör till en relativt liten grupp stenkyrkor i landet med säkerställd datering till 1100-talet. Genom sin utsmyckning och inredning utgör den ett karakteristiskt exempel på hur de medeltida kyrkorummen förändrades efter reformationen. Takmålningarna som tillkom på 1400-talet har aldrig varit överkalkade och tillhör landets bäst bevarade medeltida kalkmålningar. Den rika målningutsmyckningen kan knytas till regionalt verksamma mästare. Kyrkorummet i övrigt fick sin nuvarande karaktär under 1700-talet och har därefter bevarats nära nog oförändrat.

Den sammantagna miljön med Risinge gamla kyrka, den medeltida boden och den ålderdomliga kyrkogårdsmuren, prästgården och hembygdsgården har ett högt kulturhistoriskt värde och ingår även i en miljö av riksintresse för kulturmiljövården.

Kulturhistorisk beskrivning

Risinge socken, som har medeltida ursprung, ligger strax öster om tätorten Finspång. Socknen domineras av skogsbygd med odlingsbygd i söder i dalarna och kring sjön Glan.

Den gamla kyrkan, bestående av långhus och smalare kor, kan med hänvisning till södra portalens form dateras till 1100-talets senare del eller tidigt 1200-tal. Långhuset ingår i det nuvarande och motsvarar andra och tredje travén från väster. Denna första kyrka vidgades genom tillbyggnader av samma bredd som långhuset först åt väster och sedan koret rivits även åt öster.

Då valven tillkom samtidigt med tillbyggnaden åt öster kan denna dateras till 1435 eller strax därefter. År 1638 tillbyggdes i öster det nuvarande koret.

År 1582 tillkom en predikstol som troligen placerades på södra sidan och några år senare togs ett fönster upp vid predikstolen. År 1613 byggdes en läktare och vid mitten av 1600-talet fick kyrkan en ny predikstol. Denna återfinns numera i Finspångs slottskapell.

Kyrkan är uppförd av gråsten och vitputsad. Taket är täckt med spån, lagda i mönster. Över koret reser sig en spåntäckt takryttare. I väster byggdes 1712 ett timrat vapenhus och försågs med en av kyrkans äldre dörrar som är rikt prydd med smidda beslag. Dörren är en trädörr troligen tillverkad runt sekelskiftet 1200. På den norra sidan under spånklätt tak finns den så kallade nykyrkan som stod klar 1738 och den murade sakristian från samma tid.

Den äldsta ingången på långhusets sydsida är rundbågig och uppåt avsmalnande. Dörren är helt beslagen med järnplåt, ornerad och försedd med bokstäverna e, n och i samt årtalet 1495.

Långhuset får sin karaktär av de spetsbågiga valven med ribbor i diagonalerna. Valvet i korttravén, som har tillkommit senare har andra mer robusta former. I golvet ligger ett flertal gravstenar.

Samtliga valv, utom korets, har målningar som aldrig har varit överkalkade. Även på väggarna finns fragment av samma typ av målningar. Målningarna bör ha tillkommit i samband med valvslagningen eller strax därefter, dvs. omkring år 1435. Vem som utfört målningarna är okänt. I facklitteraturen nämns Risingemästaren som har efterlämnat målningar i flera kyrkor i både Öster- och Västergötland.

Som altarprydnad finns ett litet altarskåp med en bild av Jungfru Maria, åt vilken denna kyrka en gång varit invigd. Skåpet är troligen utfört omkring år 1475 av en i Vadstena verksam konstnär. På norra väggen hänger numera kyrkans triumfkrucifix av lövträ från 1300-talet. Bänkinredningen i fyra kvarter från 16- och 1700-talen är påfallande väl bevarad. Kyrkans gamla orgel från 1809 som senare togs bort återinsattes 1949 i en av bågöppningarna till nykyrkan. Sakristian är ovanligt rymlig och försedd med ett målat tak av trä. Dörren är rikligt försedd med återanvända medeltida beslag.

Kyrkogården omges av en hög putsad gråstensmur, till största delen medeltida, som är avtäckt av ett sadeltak med tjärade stickspån. I söder finns en trolig stiglucka, omgjord till förråd, och i östra muren en stiglucka som är sentida. Kyrkogården är alltjämt i bruk och förvaltas av Svenska kyrkan liksom muren kring kyrkogården.

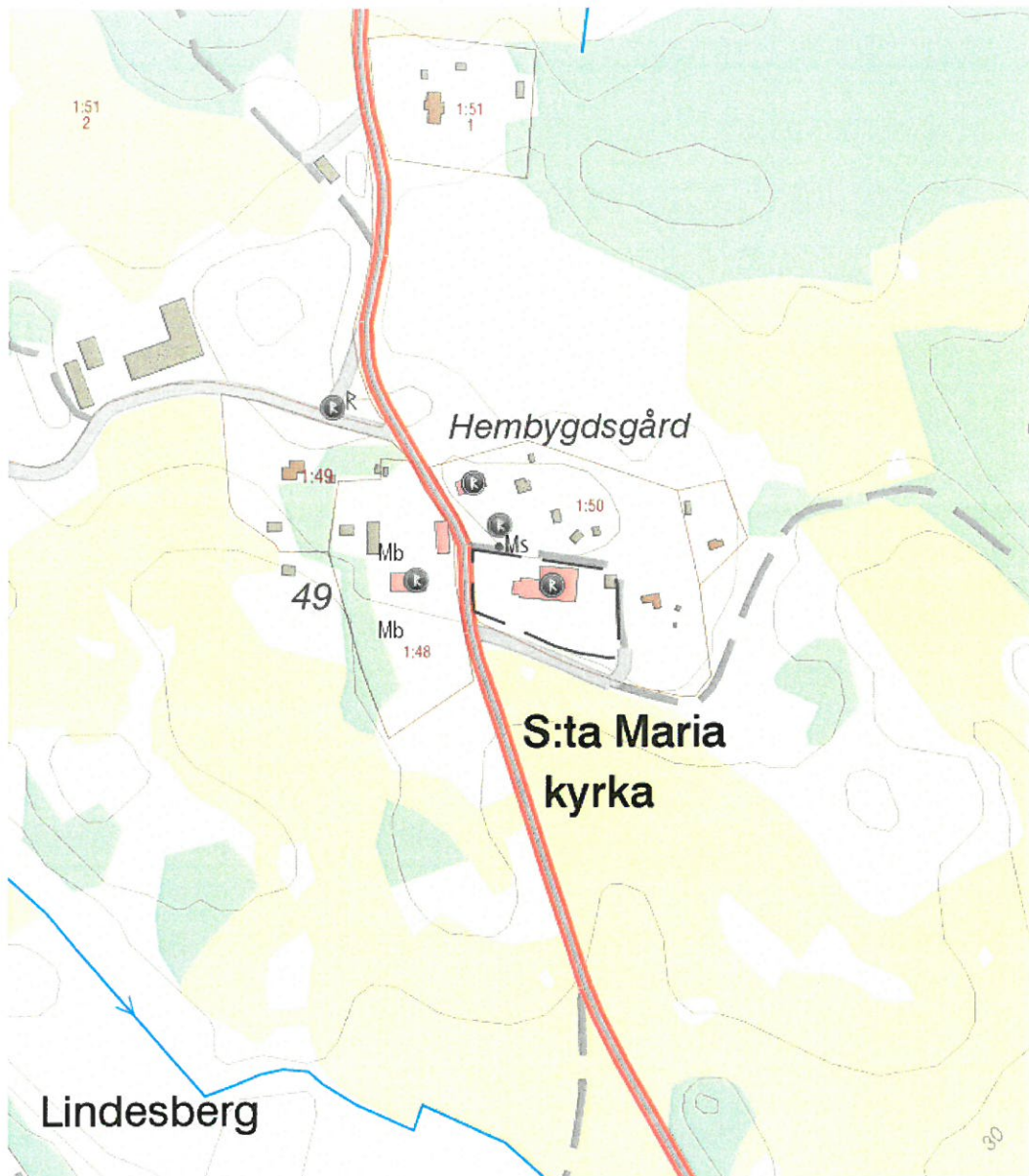
I kyrkogårdens nordöstra hörn står en medeltida bod där östra och norra väggen delvis utgörs av kyrkogårdsmuren. Fasaderna är putsade och avfärgade i ljust gråbrunt. Sadeltaket är belagt med stickspån och takfoten är inklädd med brädor. I söder finns det en raksluten dörr av två plankor med liggande järnband där en del järnringar är fästa. Över dörren sitter en stickbågig öppning med en liggande stenskiva som solbänk. Inne i boden syns konstruktionen av gråsten med inslag av tegel. Stora stenar har placerats som överliggare över dörr och öppning i söder. Över överliggaren till dörren är det murat en stickbåge. På golvet syns stortegel och en ränna.

Takstolen är öppen med en mycket kraftig stock längs under takåsen. Bodens innerväggar är delvis putsade.

Vid kyrkan ligger Risinge hembygdsgård och Risinge gamla prästgård som uppfördes på 1850-talet efter ritningar av arkitekten Carl Theodor Malm. Byggnaden är uppförd av reveterat timmer i en våning och har inredd vindsvåning under sadeltak. Till gården hör två timrade äldre uthus. Denna anläggning är sedan 1977 skyddad som byggnadsminne enligt kulturmiljölagen.

En ny sockenkyrka uppfördes 1845-49 efter ritningar av arkitekten J. A. Hawerman och den gamla kyrkan övergavs. Kyrkan överlämnades 1907 till Kungl. Vitterhets Historie Antikvitets Akademien och förvaltas sedan 2015-01-01 av Statens fastighetsverk. Den medeltida boden överlämnades 1919 till Kungl. Byggnadsstyrelsen. Åren 1915-18 restaurerades kyrkan enligt förslag av arkitekten Otar Hökerberg. Gravstenar återflyttades från nya kyrkan och lades in som golv. I övrigt kompletterades golvet med tegelstenar och gråstenar, yttertaket lades om och valvens målningar konserverades. Altarrundeln hade delvis återfunnits i Finspång och återställdes.

Under 1940-talet skedde upprustningsarbeten av kyrkan i Riksantikvarieämbetets regi. Den medeltida järndörren i kyrkans södra portal konserverades och bemålningen rekonstruerades 1983-85. I övrigt har åtgärderna på kyrkan under 1900-talet i huvudsak gällt vård- och underhåll samt konservering av kalkmåleriet.

Risinge gamla kyrka

Risinge gamla kyrka (byggnad 109 på kartbilden, den medeltida boden till höger om kyrkobyggnaden)